

УДК 316.31

JEL D69; J17; H80

ДЕТЕРМІНАНТИ ПОСИЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВРАЗЛИВОСТІ НАСЕЛЕННЯ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

Марія Бачинська

*ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України»,
79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4,
e-mail: maricka1104@gmail.com; ORCID: 0000-0002-4589-308X*

Анотація. Метою статті є визначення детермінантів соціальної вразливості населення Карпатського регіону України. У процесі написання статті використано низку загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Для виявлення основних детермінантів соціально вразливого населення використано метод аналізу і синтезу. Індуктивний та дедуктивний методи використано для дослідження соціальної вразливості населення в період коронавірусної хвороби (COVID-19). Для теоретичних узагальнень і формування висновків використано абстрактно-логічний метод. Результати дослідження показали, що соціально вразливе населення в період пандемії COVID-19 особливо постраждало через різноманітні проблеми, які виникли внаслідок загрози здоров'ю, обмежувальних заходів, економічної кризи. Період коронавірусної хвороби COVID-19 модернізував детермінанти, які можуть підвищують соціальну вразливість населення. Серед них: економічна і соціальна нерівність, різний рівень доступу до охорони здоров'я, житлових умов. У період війни детермінанти соціально вразливого населення стали ще складнішими. Основними детермінантами соціальної вразливості в період війни є: зміна способів звичайного життя, вимушена міграція, безпека та насильство, втрата доступу до основних послуг, втрата родини та розлучення, гендерна нерівність, складні житлові умови. Сформульовано висновок, що детермінанти соціальної вразливості населення є відмінними залежно від того, в яких умовах функціонує держава. Найбільшої уваги потребують житлові умови соціально вразливих верств населення, оскільки саме вони мають обмежений доступ до якісного та доступного житла. Низькі доходи, високі ціни на нерухомість та обмежені можливості купівлі або оренди житла зумовлюють те, що багато людей проживають у небезпечних і складних умовах. Багато людей з низькими доходами, через війну, проживають в перенаселених умовах, де на кожного члена родини доводиться недостатня кількість простору. Це може призводити до проблем з гігієною, здоров'ям та загальним благополуччям. Перенаселення також включає в себе проживання в занебаних будівлях, де існує ризик пожежі або обвалу, а також проживання в регіоні з поганими санітарними умовами, включаючи відсутність чистої води та належних санітарних умов.

Ключові слова: соціальна вразливість, війна, COVID-19, детермінанти соціальної вразливості.

Постановка проблеми. Соціально вразливе населення – це групи людей, які знаходяться у вразливому становищі і мають обмежений доступ до ресурсів, можливостей та привілеїв в суспільстві. Це можуть бути люди з низьким доходом, особи з інвалідністю, старші люди, діти, мігранти, жертви насильства, наркозалежні, безробітні та інші групи, які знаходяться поза межами основних потоків соціального та економічного розвитку.

Соціальна вразливість може бути обумовлена різними факторами, такими як недостатність матеріальних ресурсів, низький рівень освіти, непридатність до працевлаштування, відсутність доступу до якісної медичної допомоги, дискримінація, стигма тощо. Соціально вразливе населення часто зазнає нерівності, соціальної відчуженості та має обмежені можливості для самореалізації та розвитку.

Важливо визнавати потреби та права соціально вразливих груп, працювати над зниженням нерівностей і забезпеченням їхньої рівноправності в суспільстві. При цьому уряди, неприбуткові організації та інші соціальні інституції в різних країнах працюють над забезпеченням захисту та підтримки соціально вразливих груп населення. Це може включати програми соціального забезпечення, медичну допомогу, освіту, житлові умови, професійну реабілітацію, допомогу в пошуку роботи та інші заходи для поліпшення їхнього становища. Необхідність вивчення таких практик з урахуванням українських реалій обумовлює актуальність досліджуваної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження поняття «соціально вразливе населення» розкрито в працях Філіпса Д. А., Шонкоффа Дж. П. [13], Сінченка Т. [3]. Крім того дане трактування розглядається в межах сучасних міжнародних організацій, зокрема ЮНІСЕФ.

Вплив соціальної вразливості на різні сфери життя обґрунтовано у працях відомих авторів ще на початку ХХ ст. Зокрема, серед авторів, які в цей період часу порушували це питання Лінк Б. Г., Фелан Дж. (1995) [9]. Вже в 2000-х роках дослідження проблем соціально вразливого населення продовжили Мармот М. [11], Уванс Д., Кім П. [8].

Детальніше проблеми соціально вразливого населення України розкрито вітчизняними вченими, зокрема, Краснощок І. В., Колодіяжний В. В., Максименко С. Д. досліджували проблеми та шляхи подолання соціальної вразливості населення [1]. Лисюк М. М., Беленька І. М. досліджували проблеми соціально вразливого населення у соціологічному аспекті [2]. Стеценко І. В., Савченко О. В., Желонкіна О. В. вказували на їхню сутність та фактори впливу [4]. Шульга В. М. розкрила інструменти оцінювання рівня соціальної вразливості населення [5].

Наявність значної кількості праць у зазначеній сфері дають підстави дійти висновку, що соціально вразливе населення не є поза увагою дослідників, але потребує постійного вивчення з урахуванням умов воєнного стану внаслідок російської військової агресії, геополітичних та інших чинників, які пов'язані з нею.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні детермінантів соціальної вразливості населення Карпатського регіону України. У процесі написання статті використано низку загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Для виявлення основних детермінантів соціально вразливого населення використано метод аналізу

і синтезу. Індуктивний та дедуктивний методи використано для аналізу соціальної вразливості населення в період коронавірусної хвороби (COVID-19). Для теоретичних узагальнень і формулювання висновків використано абстрактно-логічний метод.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна вразливість населення є результатом взаємодії різних детермінантів, які впливають на статус, можливості та доступ до ресурсів у певних груп населення. Основні детермінанти соціально вразливого населення включають:

1. Економічні фактори, серед яких низький рівень доходу, безробіття, нестабільність заробітної плати, недостатня доступність до ринку праці, обмежений доступ до фінансових ресурсів та соціального забезпечення.

2. Соціальні фактори, серед яких статус соціального походження, расова або етнічна належність, гендерна нерівність, дискримінація та стигма, відсутність доступу до освіти, медичних послуг, житлових умов, транспорту та інших соціальних послуг.

3. Здоров'я та фізичний стан включає хронічні захворювання, інвалідність, недостатність доступу до якісної медичної допомоги, низький рівень гігієни, нездатність до самозабезпечення здоров'я.

4. Освіта та навчання як чинники соціально вразливого населення характеризується недоступністю до якісної освіти, низьким рівнем грамотності, обмеженим доступом до професійного навчання та розвитку.

5. Житлові умови характеризуються відсутністю житла чи недостатністю доступного житла, житло у небезпечних або неблагополучних районах, непридатність житла для проживання.

6. Екологічні фактори пов'язані з погіршенням довкілля, недостатністю доступу до чистої води, повітря та інших екологічних ресурсів.

7. Конфлікти та насильство характеризуються можливими проявами насильства, експлуатації людей тощо.

Зауважимо, що визначені вище детермінанти соціально вразливого населення переважно характерними є для країни, яка розвивається чи живе в звичних для суспільства умовах.

Соціально вразливе населення в період пандемії COVID-19 особливо постраждало через різноманітні проблеми, які виникли внаслідок обмежувальних заходів, економічної кризи та загрози здоров'ю. Період коронавірусної хвороби COVID-19 модернізував детермінанти, які можуть підвищують соціальну вразливість населення. Ось основні з них:

1. Економічна нерівність. Люди з низькими доходами або нестабільною зайнятістю стають особливо вразливими внаслідок втрати робочих місць, зменшення доходів та економічних труднощів, що супроводжують пандемію. Наприклад, працівники сфери послуг, самозайняті особи та люди з низькою оплатою праці можуть серйозно постраждали.

2. Доступ до охорони здоров'я. Люди без медичного страхування або обмеженого доступу до медичних послуг стають більш вразливими перед COVID-19. Відсутність доступу до тестування, діагностики та лікування може підвищити ризик захворювання та ускладнень.

3. Соціальні нерівності. Пандемія може поглибити наявні соціальні нерівності, наприклад, люди з низьким рівнем освіти, малозабезпечені родини, інваліди, старші люди та мігранти можуть бути враженими нерівномірним доступом до інформації, послуг та підтримки.

4. Складні житлові умови характеризуються тим, що люди, які проживають в переповнених чи незадовільних житлових умовах, таких як гуртожитки, бідні квартали або безпритульність, можуть мати обмежений доступ до засобів гігієни, важливих послуг та можливостей дистанціювання, що сприяє поширенню COVID-19.

Війна має серйозний вплив на соціально вразливе населення. У період війни детермінанти соціально вразливого населення стали ще складнішими. Деякі з основних детермінантів соціальної вразливості в цей період включають:

1. Зміна звичайного способу життя. Війна може змінити звичне середовище і призвести до економічних зрушень, зруйнування інфраструктури, втрати робочих місць та зниження доступу до необхідних ресурсів.

2. Вимушена міграція. Війна може призвести до вимушеної міграції, коли люди втрачають стабільність і безпеку. Внутрішня та зовнішня міграція можуть призвести до економічної та соціальної вразливості для переселенців та біженців.

3. Безпека та насильство. Війна супроводжується збройними конфліктами та насильством, що може призвести до травм, втрати життя та пошкодження фізичного і психологічного здоров'я населення.

4. Втрата доступу до основних послуг. Війна може призвести до обмеженого доступу до основних послуг, таких як медична допомога, освіта, водопостачання, санітарія та інші соціальні ресурси. Це може створити додаткові труднощі для соціально вразливих груп населення.

5. Втрата родини та розлучення. Війна може призвести до розлучення родин і розриву соціальних зв'язків, що поглиблює вразливість населення, особливо дітей, літніх людей та самотніх осіб.

6. Гендерна нерівність. Війна може збільшити гендерну нерівність. У зонах конфлікту жінки та дівчата стають особливо вразливими до сексуального насильства, в тому числі зґвалтування, сексуального рабства, примусових шлюбів та сексуальної експлуатації. Це не лише порушує їхні права та гідність, але й поглиблює гендерну нерівність, знижуючи можливості жінок та дівчат у суспільстві.

7. Житлові умови. У воєнних конфліктах існує велика ймовірність втрати житлових умов для мешканців. Вони призводять до зруйнування житлових будинків, масових переміщень населення та евакуації, до масових переміщень населення, коли люди змушені покинути свої домівки і шукати притулку в безпечніших місцях. Це може призвести до втрати житлових умов та життя в небезпечних умовах навколишнього середовища.

Період війни має серйозні наслідки для Карпатського регіону, який охоплює гірські масиви на території України, Польщі, Словаччини та Румунії. Основні детермінанти соціальної вразливості в Карпатах в період війни включають:

1. Наявність безпекових загроз, зростання кількості евакуйованого населення, особливо з регіонів, де відбуваються активні бойові дії.

2. Міграція та переселення Карпатського регіону. Війна спричинює вимушену міграцію населення, коли люди змушені покинути свої домівки через загрозу безпеки та насильства. Це призводить до виникнення внутрішніх переселенців та біженців, які стикаються зі складнощами отримання житла, медичної допомоги та соціальної підтримки. У межах Карпатського регіону можна спостерігати велику кількість тимчасово переселених осіб, особливо на початку війни.

3. Економічна нестабільність. Війна має серйозні економічні наслідки для Карпатського регіону. Знищення інфраструктури, зупинка туристичної діяльності, обмеження торгівлі та інші фактори призводять до зниження зайнятості, зростання безробіття та погіршення економічної ситуації в регіоні.

4. Втрата доступу до основних послуг. Війна призводить до обмеженого доступу до медичної допомоги, освіти, водопостачання, електроенергії та інших основних послуг. Це повністю погіршує життя соціально вразливих верств населення.

На рис. 1 систематизовано детермінанти соціальної вразливості населення в період війни, глобальної пандемії COVID-19 та в умовах довоєнного способу життя.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Загалом бачимо, що детермінанти соціальної вразливості населення є відмінними залежно від того, в яких умовах функціонує держава. Найбільшої уваги потребують житлові умови соціально вразливих верств населення, оскільки саме вони мають обмежений доступ до якісного та доступного житла. Низькі доходи, високі ціни на нерухомість та обмежені можливості купівлі або оренди житла зумовлюють те, що багато людей проживають у небезпечних і складних умовах. Багато людей з низькими доходами через війну проживають в перенаселених умовах, де на кожного члена родини доводиться недостатня кількість простору. Це може призводити до проблем з гігієною, фізичним і психологічним здоров'ям, загальним благополуччям. Перенаселення також включає проживання у занедбаних будівлях, де існує ризик пожежі або обвалу, а також проживання в регіоні з поганими санітарними умовами, включаючи відсутність чистої води та належних санітарних умов. Через війну соціально незахищені верстви населення також можуть стикатися з нестабільністю проживання. Це означає, що вони змушені часто змінювати місце проживання через недостатність фінансових ресурсів або непостійність у забезпеченні житлом.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є проведення SWOT-аналізу соціальної вразливості населення Карпатського регіону.

Статтю підготовлено в межах НДР «Механізми проактивної політики зниження соціальної вразливості населення (на прикладі Карпатського регіону України)», номер державної реєстрації 0121U112014.

Список використаних джерел

1. Краснощок І. В., Колодіяжний В. В., Максименко С. Д. Соціальна вразливість населення: проблеми та шляхи подолання. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*, 2012. № (1–2), С. 9–12.

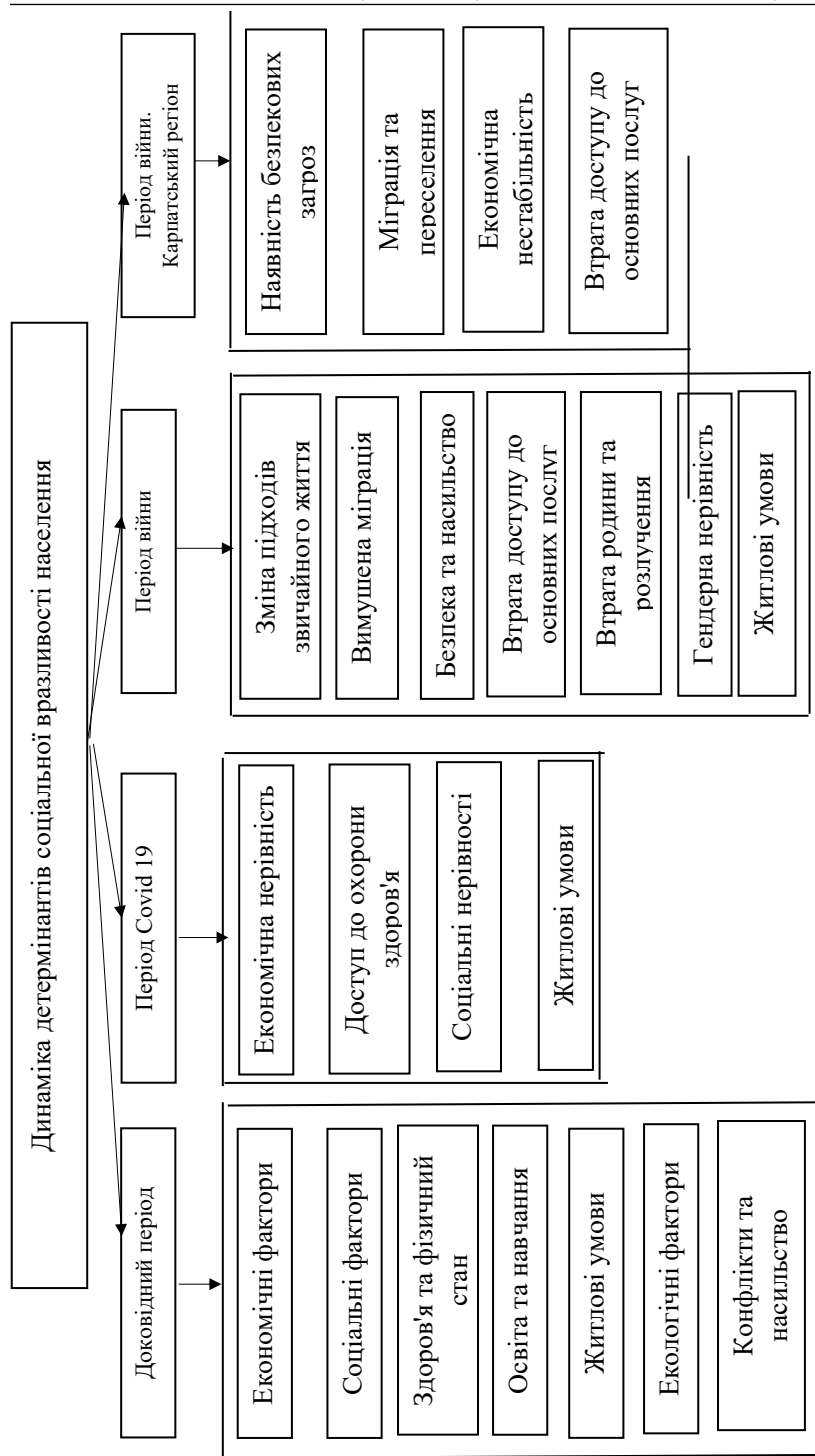

Рис. 1. Динаміка детермінантів соціальної вразливості населення

2. Лисюк, М. М., Бєленька, І. М. Соціальна вразливість населення як предмет соціологічного аналізу. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*, 2016. № (1), 113–121.
3. Сінченко Т. Визначення соціальної вразливості населення: підходи та критерії. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*, 2013. № (3–4), 33–37.
4. Стеценко І. В., Савченко О. В., Желонкіна О. В. Соціальна вразливість населення: сутність та фактори впливу. *Український вісник психоневрології*, 2015. 23(3 (84)), 19–26.
5. Шулга В. М. Соціальна вразливість населення та інструментарій її оцінювання. *Проблеми економіки та управління*, 2017 (1), 179–184.
6. Benach, J., Muntaner, C., Solar, O., Santana, V. Employment, work, and health inequalities: a global perspective». *International Journal of Health Services*, 2002. 32(4), 537–544.
7. Cutter, S. L., Boruff, B. J., Shirley, W. L. Social vulnerability to environmental hazards. *Social Science Quarterly*, 2003. № 84(2), С. 242–261.
8. Evans G. W., Kim P. Childhood poverty and health: Cumulative risk exposure and stress dysregulation. *Psychological Science*, 2013. 24(11), 1864–1871.
9. Link, B. G., Phelan, J. Social conditions as fundamental causes of disease. *Journal of Health and Social Behavior*, 1995. № 35(extra issue), 80–94.
10. Malhotra, R., Mather, M. Do schooling and work empower women in developing countries? Gender and domestic decisions in Sri Lanka. *Sociological Forum*, 1997. № 12(4), 599–630.
11. Marmot, M. Social determinants of health inequalities. *The Lancet*, 2005. №365(9464), 1099–1104.
12. Pega F., Valentine N. B., Rasanathan K., Hosseinpoor A. R., Johnston R. Social protection and human rights are crucial to controlling HIV among transgender women. *The Lancet HIV*, 2017. № 4(6), e236-e237.
13. Phillips D. A., Shonkoff, J. P. (Eds.). From neurons to neighborhoods: The science of early childhood development. National Academies Press. 2000.

References

1. Krasnoshchok, I. V., Kolodiiashnyi, V. V., & Maksymenko, S. D. (2012). Sotsialna vrazlyvist naseleennia: problemy ta shliakhy podolannia. [Social vulnerability of the population: problems and ways to overcome them]. *Visnyk sotsialnoi hihiieny ta orhanizatsii okhorony zdorovia Ukrainy*, (1–2), 9–12.
2. Lysiuk, M. M., & Bieliienka, I. M. (2016). Sotsialna vrazlyvist naseleennia yak predmet sotsiolohichnoho analizu [Social vulnerability of the population as a subject of sociological analysis]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (1), 113–121.
3. Sinchenko, T. (2013). Vyznachennia sotsialnoi vrazlyvosti naseleennia: pidkhody ta kryterii [Determination of social vulnerability of the population: approaches and criteria]. *Visnyk sotsialnoi hihiieny ta orhanizatsii okhorony zdorovia Ukrainy*, (3–4), 33–37.
4. Stetsenko, I. V., Savchenko, O. V., & Zhelonkina, O. V. (2015). Sotsialna vrazlyvist naseleennia: sutnist ta faktory vplyvu [Social vulnerability of the population: essence and influencing factors]. *Ukrainskyi visnyk psykhonevrolohii*, 23(3 (84)), 19–26.
5. Shulha, V. M. (2017). Sotsialna vrazlyvist naseleennia ta instrumentarii yii otsiniuvannia [Social vulnerability of the population and tools for its assessment]. *Problemy ekonomiky ta upravlinnia*, (1), 179–184.
6. Benach, J., Muntaner, C., Solar, O., & Santana, V. (2002). «Employment, work, and health inequalities: a global perspective». *International Journal of Health Services*, 32(4), 537–544.

7. Cutter, S. L., Boruff, B. J., & Shirley, W. L. (2003). Social vulnerability to environmental hazards. *Social Science Quarterly*, 84(2), 242–261.
8. Evans, G. W., & Kim, P. (2013). Childhood poverty and health: Cumulative risk exposure and stress dysregulation. *Psychological Science*, 24(11), 1864–1871.
9. Link, B. G., & Phelan, J. (1995). Social conditions as fundamental causes of disease. *Journal of Health and Social Behavior*, 35(extra issue), 80–94.
10. Malhotra, R., & Mather, M. (1997). Do schooling and work empower women in developing countries? Gender and domestic decisions in Sri Lanka. *Sociological Forum*, 12(4), 599–630.
11. Marmot, M. (2005). Social determinants of health inequalities. *The Lancet*, 365(9464), 1099–1104.
12. Pega, F., Valentine, N. B., Rasanathan, K., Hosseinpour, A. R., & Johnston, R. (2017). Social protection and human rights are crucial to controlling HIV among transgender women. *The Lancet HIV*, 4(6), e236–e237.
13. Phillips, D. A., & Shonkoff, J. P. (Eds.). (2000). *From neurons to neighborhoods: The science of early childhood development*. National Academies Press.

DETERMINANTS OF INCREASED POPULATION SOCIAL VULNERABILITY IN THE CARPATHIAN REGION OF UKRAINE

Maria Bachynska

*Dolishnyi Institute of Regional Research of NAS of Ukraine,
4 Kozelnytska Str., Lviv, 79026,
e-mail: maricka1104@gmail.com; ORCID: 0000-0002-4589-308X*

Abstract. The purpose of the article is to identify the determinants of social vulnerability in the population of the Carpathian region of Ukraine. While writing the article, some general scientific and special research methods were used. In particular, the method of analysis and synthesis was used to study the main determinants of a socially vulnerable population. Inductive and deductive methods were used to study the population's social vulnerability during the coronavirus disease (COVID-19). The abstract and logical method was used for theoretical generalizations and conclusions. The study results showed that the socially vulnerable population during the COVID-19 pandemic had been particularly affected by various problems due to restrictive measures, the economic crisis, and health threats. The period of COVID-19 coronavirus disease has modernized the determinants that can increase the social vulnerability of the population. These include economic inequality, access to healthcare, social inequalities, and housing conditions. In times of war, the determinants of socially vulnerable populations are even more problematic and complex. The main determinants of social vulnerability in times of war are changes in the approaches to ordinary life, forced migration, insecurity, and violence; loss of access to basic services; family loss and divorce; gender inequality; and housing conditions. It is concluded that the determinants of social vulnerability in the population differ depending on the conditions in which the state functions. The housing conditions of socially vulnerable groups require the most attention, as they have limited access to quality and affordable housing. Low incomes, high real estate prices, and limited opportunities to buy or rent housing mean many people live in unsafe or substandard conditions. Due to the war, many people with low incomes live in overcrowded conditions with insufficient space for each family member. This can lead to problems with hygiene, health, and general well-being. Overcrowding also includes living in dilapidated buildings with a risk of fire or collapse and living in a region with poor sanitation, including a lack of clean water and proper sanitation.

Keywords: social vulnerability, war, COVID-19, determinants of social vulnerability.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2023

Прийнята до друку 29.06.2023